

O nekdanjih pasmah koz na današnjem območju Slovenije

V preteklosti je bila reja koz pomembna gospodarska dejavnost, še posebej v goratih območjih Posočja, kjer je predstavljala osnovni vir preživetja tamkajšnjih prebivalcev. Od prve polovice 19. stoletja je bila rej koz povezana s številnimi prepovedmi te zelo koristne domače živali, s katerimi so omejevali ali celo prepovedovali tudi hlevsko rejo koz. To je vplivalo na kasnejši razvoj in ohranitev lokalno prilagojenih pasem koz.

Na podlagi do sedaj najdenih zgodovinskih virov do leta 1945 izpostavljamo najbolj pogosta poimenovanja in opise pasem koz, ki so jih redili na današnjem območju Slovenije. Pri proučevanju gradiv nas je zanimalo, ali vključujejo poimenovanja in/ali opise koz, ki jih danes uvrščamo v skupino lokalno prilagojenih pasem. Posebej izpostavljamo pasme koz, ki so bile predlagane za izboljšanje reje ter oplemenjevanje.

V rejski program za drobnico sta danes med lokalne pasme koz vključeni dve tradicionalni pasmi, in sicer slovenska sanska in slovenska srnasta koza. Med slovenskimi avtohtonimi pasmami je vključena edina ohranjena drežniška koza, ki je dobila ime po naselju Drežnica v občini Kobarid. Drežniška koza je kritično ogrožena in ima najmanjši stalež populacije med vsemi slovenskimi avtohtonimi pasmami domačih živali. Opisi v nadaljevanju posredno kažejo obseg nekdanjih pasem koz, ki so jih redili na današnjem območju Slovenije in so vplivale na razvoj danes ohranjenih pasem koz.

Navadna domača koza in angorska koza
V knjigi »Umno kmetovanje in gospodarstvo« je Zalokar (1854) pisal o naših navadnih domačih kozah, ki so imele debelo in dolgo dlako. Avtor si je postavil vprašanje o tem, zakaj se pri nas niso ohranile in razširile že vpeljane angorske koze. Odgovora na to vprašanje ni poznal, kot tudi ne na vprašanje, zakaj niso strigli naših navadnih koz, ki so imele tako mehko dlako (praho) kot angorske koze. V Primorskem gospodarju (O kozi ..., 1909) je omenjena »naša navadna koza«. Opisujejo jo kot šibko in majhno, ki daje malo mleka.

Domača (kranjska) koza

V članku »Koza kmetijstvu koristna žival« (Koza kmetijstvu ..., 1860) piše: »Naša domača koza je, kakor nekteri pi-

satelji terdijo, bezvaržkega rodu (Capra aegagrus), ktera še dandanašnji ... divja živi«.

Novice (Vprašanje, 1890) in Kmetovalec (Vprašanje, 1890) sta objavila vprašanje, kje se lahko dobi zelo mlečno kozje »pleme«, ter ali so domače (kranjske) koze dobre? Odgovor na obe vprašanji je bil naslednji: »Naše domače koze so izvrstnega plemena, ter jih zunaj dežele bolj cenijo nego doma. Posebno dobre koze so v Zatiškem in Žužemberškem okraji.«

Hladnik (1935) je v razmišljanju o domači kozi zapisal: »Za rejo domačih koz se ni pri nas do sedaj prav nič storilo, nasprotno celo zatiralo se jih je ... Ako je padla beseda o kozjereji, se je vedno predstavljala koza kake tuje pasme kot najboljša, nikdo se ni potrudil, da bi našel kaj dobrega na domači pasmi koz ... Najprej je treba proučiti lastnosti domače koze, gojiti jo sistematično in primerjati

njena svojstva s tujo pasmo. Po desetih letih takega proučevanja bomo šele upravičeni izreči končno sodbo o vrednosti domače in tuje pasme koz ... Vsako živo bitje, tako človek kakor žival ali rastlina, je proizvod dotičnega kraja, kjer je nastala in zato tudi tam najbolj uspeva. Vsako vpeljano živo bitje se pa mora šele kraju prilagoditi (aklimatizirati), kar pa traja daljšo dobo, pogosto desetletja, po več rodov, da smo končno gotovi, da bo tisto bitje res uspevalo. Naša domača koza je vajena naših krajev, naše krme in podnebja, vsled tega vemo, kakšne možnosti poseduje. Dobra svojstva moremo s sistematično odbiro in vzrejo zboljšati, slaba svojstva pa istotako polagoma odstraniti.«

Koze »tratnice«

V Kmetovalcu (Vprašanje, 1893) so objavili vprašanje, kje dobiti koze »velikega plemena«, ki dobro molzejo, tako imeno-

Od Marije k Mariji
zaključek kolesarskega romanja

Vabljeni, da se nam v soboto, 8. septembra, pridružite v Brestanici. Ob 10.00 bo sveta maša, ki jo bo v baziliki Lurške Matere Božje daroval nadškof Marjan Turnšek.

Prijave za avtobusni prevoz na številki 01 / 512 11 26.

radio ognjišče

vane »tratnice«. Uredništvu to »pleme« ni bilo poznano in je prosilo za pomoč bralce. Že v naslednji številki Kmetovalca (Drugi odgovor, 1893) je bilo objavljeno pojasnilo, da redijo »tratnice« tudi na Slivnici pri Šentjurju. Sledil je opis, da so te koze zelo mlečne, da imajo prve štiri mesece po jaritvi 5–6 litrov mleka na dan, da nimajo neprijetnega vonja in da so zelo skromne. Tudi Dular (1895) je v poglavju o kozjih pasmah omenil, da na južnem Štajerskem redijo zelo dobre koze za molžo, ki jih imenujejo »tratnice«.

Tirolska koza

Samek (1896, 1900) je zapisal, da je več pasem koz. Hvalil je tirolsko pasmo in opozarjal, da je potrebno paziti na čisto »pleme« in na dobre plemenske živali.

Bovška koza

V časopisu Gorica (1904) sicer niso podali opisa bovške koze, so pa v prispevku z naslovom »Bovška koza v dež. zboru« kritično nastopili proti preganjanju kozjereje, še posebej na Tolminskem in Bovškem območju.

Rjava pincgavska koza

V Kmetovalcu (Kmetijske novice ..., 1907) so poročali o vsestranskem pospeševanju živinoreje s strani kmetijskega ministrstva, ki je posebno pozornost namenilo pospeševanju reje koz, še posebej rjave pincgavske koze.

Bohinjska koza

V zbranih zgodovinskih virih je zapisano, da so na območju Bohinja redili koze, ki so jih odlikovale skromnost, mlečnost in dobra prilagojenost na tamkajšnje razmere (Žan Lotrič in Šalehar, 2008).

V Kmetovalcu (Kmetijske novice ..., 1907) so objavili: »Tudi pri nas na Kranjskem ne bo napačno porabiti to priliko ter nekaj storiti za povzdigo kozje reje, kajti tudi v naši deželi imamo sem ter tja izborna kozje pleme (Bohinj), ki je zelo mlečno, vrhutega silno skromno ter je morda boljše kakor marsikatero slovito pleme«.

Kmetovalec (Kmetijska podružnica ..., 1908), Gorenjec (Iz srednje vasi ..., 1908) in Slovenski narod (Iz srednje vasi ..., 1908) so pisali o poučnem kmetijskem predavanju, ki ga je imel ravnatelj G. Pirc v šoli v Srednji vasi, kjer je govoril tudi o izboljšanju kozjereje v Bohinju. Predlagal je ustanovitev društva za rejo koz, ki naj »ima v prvi vrsti izposlovati

podpore za povzdigo te važne panoge živinoreje v Bohinju, ter bo imelo paziti, da se odstranijo tri največje hibe tukajšne kozjereje, t.j. plemenjenja v sorodstvu, prezgodnja obrežitev mladih koz in nepravilno ravnanje s kozli plemenjaki. Naloga društva bodi tudi posvečenje domače pasme s kako drugo, preskušeno dobro pasmo«. Kmetovalec (Podružnica ..., 1909a, 1909b, 1909c) je poročal, da so na občnem zboru kmetijske podružnice v Srednji vasi sklenili ustanoviti društvo za rejo koz.

Kmetovalec (Podružnica ..., 1909a, 1909b, 1909c) je poročal, da je podružnica v Srednji vasi sklenila pospeševati rejo koz, in »sicer s poukom ter z zboljšanjem pasme. Glavni napaki naše kozoreje sta plemenjenje v sorodstvu in raba nepriemernih kozlov ... Pa tudi kakovost naših koz je zaradi teh napak nazadovala, in z umno rejo jo bo treba zopet dvigniti. Da se pa cilj prej doseže, bo treba domače pleme prekrižati s kako boljše pasmo. V tem oziru je podružnica že vse potrebno ukrenila, da naredi poskušnjo s križanjem domačega kozjega plemena s svetovnoznano belo, nerogato sansko kozo, ki je izredno mlečna«. Kmetovalec (Podružnica ..., 1909a, 1909b, 1909c) je pisal o odločitvi podružnice iz Srednje vasi, da se za izboljšanje domače pasme koz izbere švicarsko sansko pasmo. Od kozjerejskega društva v Pragi so s sredstvi iz državne podpore kupili devet koz

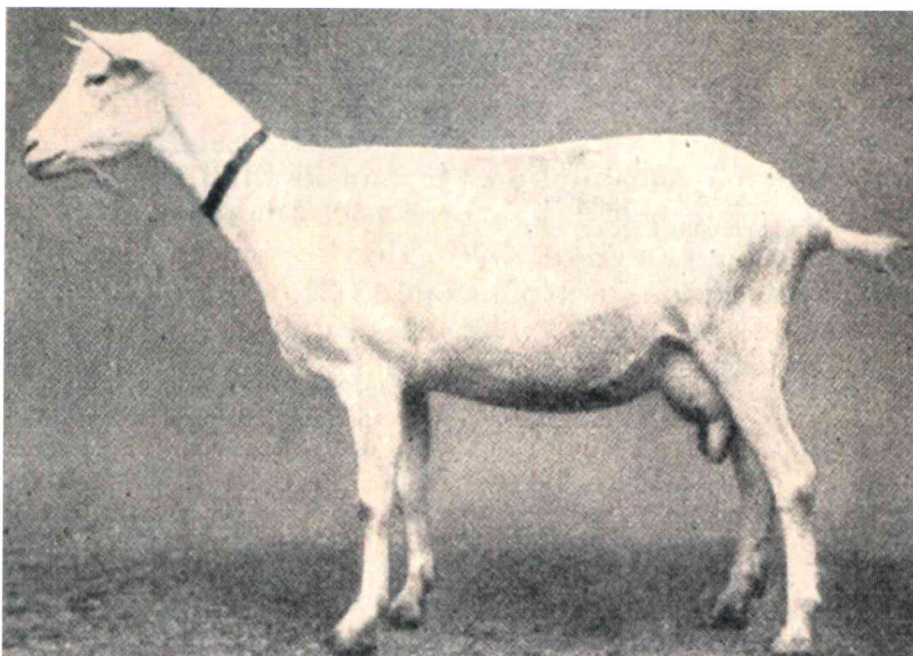
in enega kozla, ki so jih med rejce razdelili po polovični ceni.

Sanska koza

Primorski gospodar (Zapisnik seje ..., 1909) je objavil zapisnik z dne 24. junija 1909, v katerem je bilo zapisano, da se za izboljšanje kozjereje svetuje nakup kozlov in koz sanske pasme in da se v ta namen porabi 500 kron. V nadaljevanju so zapisali, da se kupljene koze razdelijo brezplačno v slovenskem delu dežele.

Primorski gospodar (O kozi ..., 1909) v prispevku omenja kakovost bele, brezroge sanske koze.

Kmetovalec (Vprašanje ..., 1911) je poročal o sanskih kozah. »V Bohinju je naša družba te koze vpeljala, kjer se prav vrlo sponašajo. Naša družba bi to pomlad sama potrebovala večje število sanskih koz za pleme, a se jih doslej ni posrečilo jih dobiti, ker silno povprašujejo po njih.« O tem je razpravljal tudi glavni odbor kmetijske družbe dne 10. aprila 1911 (Seja ..., 1911a) in sklenil, da se delo na področju izboljšanja kozjereje v Bohinju nadaljuje in da je predvsem treba doseči, da bo na razpolago dovolj kakovostnih plemenskih koz. Na seji dne 15. maja 1911 (Seja ..., 1911b) pa so sprejeli sklep, da se družbeno tajništvo pooblasti, da izvede nakup plemenskih sanskih koz takoj, ko bodo to dovolile razmere povezane s slinavko, ki je razsajala v Italiji, Švici in Nemčiji.

Sanska koza

Krištof Franc. Gospodarska reja koz (1942)

Gospodarske novice (Kozja in nje reje, 1912) so v daljšem sestavku poučevale o reji koz, o njeni primernosti ter pomenu za revnejši sloj ljudi. V nadaljevanju so svetovale: »Treba je vpeljati boljše krvi. Da se naša kozoreja odločno povzdigne treba domači kozji zarod okrepiti on osvežiti z vpeljavo tuje krvi. Tudi drugod so se stvari tako lotili, najboljše uspehe pa dosegli s takozvano sansko pasmo, ki je doma v Švici. Sodba strokovnjakov o sanski kozji se glasi tako-le: Sanska koza daje ob pravilni reji veliko mleka, je plodovita, nima, če se jo snaži in če je hlev snažen, nič neprijetnega duha, zato se njeno mleko glede okusa in duha ne razločuje prav nič od kravjega, in kar je posebno važno, sanska koza se pase najraje po tleh in ni prav nič strastna za drevesno listje«.

Na občnem zboru c. kr. kmetijske družbe kranjske (Občni zbor ..., 1912) so poročali o zastojih pri nakupu plemenskih koz sanske pasme v letu 1911, ki so bili posledica slinavke in parkljevke v nekaterih državah. Kmetovalec (Oddaja ..., 1912) je objavil razglas o oddaji plemenskih koz čiste sanske pasme. Napisali so, da bodo živali oddajali v kraje, kjer imajo primerno pašo za koze, in rejcem, ki se že ukvarjajo z rejo koz. Predlagana oddajna cena je bila polovica nakupne cene.

Na seji glavnega odbora dne 15. julija 1912 (Seja ..., 1912) so z odobravanjem sprejeli poročilo o nakupu in razdelitvi plemenskih koz. Predlagali so nadaljevanje takšne akcije tudi v naslednjem letu. V Kmetovalcu (Pospeševanje ..., 1912) so objavili: »Nikar misliti, da je naša domača kozja pasma popolnoma zanič. Postala je slaba vsled slabega oskrbovanja in neprestanega plemenjenja v sorodstvu ... pričeli smo rejo koz pospeševati ... predvsem podkrepiti kozji zarod z vpeljavo sveže krvi ... Poglavitno delo pri pospeševanju kozje reje na Kranjskem je okrepljenje in osveženje domačega kozjega zaroda z vpeljavo tuje krvi. V to svrhu se je izbrala koza sanske pasme, ki je doma v Švici in je na dobrem glasu zbog svojih različnih večjih vrtilin, kakor jih ima naša domača koza ...«.

Kmetovalec (Razglas ..., 1914) je objavil razglas o prodaji plemenskih koz čiste sanske pasme po znižani ceni. V poročilu (Občni zbor ..., 1914 in Občni zbor ..., 1915) občnega zbora kranjske kmetijske družbe je zapisano: »Rejo koz je družba pospeševala z oddajo posebno mlečnih in nerogatih koz sanske

pasme.« Kmetovalec (Za kozjereje, 1921) (oddelek za kmetijstvo) je obveščal o tem, kje sta bila uhlevljena dva kozla sanske pasme. Bralec je v Kmetovalcu (Vprašanje, 1923) postavil vprašanje: »Katera kozja pasma je za nas prikladna«? Uredništvo mu je odgovorilo, da je za naše razmere najbolj primerna sanska bela koza, ki je zelo skromna glede krme, molze pa precejšno količino mleka. Sustič (1926) je menil, da je za hlevsko rejo najprimernejša »Saantal-ska koza«. Černe (1928) je pisal, da je med domačimi kozami najznamenitejša bela sanska koza, ki je doma v Švici in katero so za izboljšanje reje koz že uvajali tudi v naše kraje.

V reviji Živalca (Krištof, 1933) je bila opisana ter predstavljena sanska koza. Med drugim je bilo zapisano: »Ta koza ne obgrizuje drevja in se rajši pase po travi; zato je tudi bolj priljubljena kot naša domača koza, ki hoče obgristi vse grmovje, daje pa tudi manj mleka, je rogata ter zastopana v vseh mogočih barvah«. Krištof (1934) piše: »V Dravski banovini se je najbolj uveljavila reja belih, sanskih koz brez rog kot najboljših molznic. Za čistokrvne sanske koze je največje povpraševanje«.

Rejec malih živali (Sanska koza, 1935) je opisal sansko kozo kot najbolj razširjeno kozo v Evropi, ker je najboljša mlekarica in dobro prilagodljiva. V nadaljevanju je predstavil nemški standard za ocenjevanje plemenskih živali:

Lastnost	Koza (točke)	Kozel (točke)
Glava in vrat	5	5
Koža in dlaka	5	5
Oprse, hrbet in ozadje	15	15
Telesna oblika in končine	20	30
Mlečnost	20	10
Rod	15	15
Splošen vtis in vzreja	20	20
Skupaj	100	100

Krištof (1935a) je razpravljal o pasemskem vprašanju kozjereje in zapisal: »Pri nas se gotovo ne bomo spuščali v poskus zboljšanja naših domačih koz, ki slabo molzejo in jih rede po hribovitih krajih v omejenih množinah. Precej let bi trajalo, predno bi spravili našo domačo pasmo koz do povoljne višine mlečnosti ... Na razpolago nam je bela švicarska sanska pasma koz, pri nas že močno razširjena in za naše razmere prav prikladna, zlasti zato, ker se rada pase in ne obgrizava

preveč drevja. Sanska koza ima prirojeno mlečno sposobnost.« V drugem sestavku Krištof (1935b) piše: »Pred 25 leti so bile k nam uvožene prve bele sanske koze in kozli predvsem zato, da si doma vzredimo bolj mlečnih koz kot so domače ozioroma, da požlahtnimo našo slabo molzno domačo pasemsko kozo. Namera se je vsaj deloma posrečila in v resnici smo zredili domače koze, ki so dajale v času najboljše molznosti do šest litrov mleka dnevno. Tudi na potomcih – križancih naše domače pasme je bilo opaziti več mlečnosti«.

V reviji Živalca (Razdelitev ..., 1935) so poročali, da je društvo rejcev malih živali za Dravsko banovino brezplačno razdelilo plemenske sanske koze, in sicer 2 plemenjaka, 4 plemenice in 16 mladic. Zadrugar (R. K., 1936) je zapisal, da je »zaradi visoke molznosti in lepih oblik pri nas precej razširjena, iz Švice importirana sanska koza, bele, kratke in goste dlake. Hinterlechner (1937) je poročal, da rejci koz z uspehom redijo sanske koze.

Domorodna koza

Domoljub (Reja koz ..., 1911) je spodbujal kozjerejo, ki je bila posebnega pomena za revnejši sloj prebivalstva. Izpostavil je primere izboljšanja »domorodnih« koz na Češkem in v Nemčiji s tujimi pasmami. Svetoval je nakupe čistopasemskih koz sanske pasme ali pa križancev med »domorodnimi« in tujimi pasmami.

Tolminska koza

Primorski Gospodar (Gaspardis, I.K., 1913) je v članku »Reja drobnice na Goriškem« pisal o navadni kozi, ki ni tako »visoke postave« kot čistopasemska evropska pasma in jo je imenoval »tolminska koza«. Pri opisu je navedeno, da imajo živali različno obarvano dlako, ki je debela, pod dlako pa je mehka volna, ki varuje pred mrazom. V nadaljevanju je zapisano, da imajo živali rogove obrnjene naravnost nazaj, prsa globoka, hrbet vodoraven, noge pa krepke z dobro razvitim vimenom. Avtor zaključuje z besedami, da je to kmečka koza, ki je zelo skromna.

Rjava domača koza, domača rjava planinska koza

V reviji Živalca (Rjava koza, 1936) so posebno objavo namenili domači pasmi koz, ki so jo poimenovali »domače gru-

dna rjava planinska koza« in je bila dobra molznica. Predlagana je bila uvedba vodenja rodovniške knjige in mlečne kontrole.

Zadrugar (R. K., 1936) je zapisal: »... imamo pa tudi našo domačo kozo, rjave barve, ki jo rede naši hribovci in ki glede odpornosti in zdravja prekaša samsko kozo. In taka bo najbrž tudi glede molznosti«.

Krištof (1936) je pri opisu rjave domače koze poudaril njeno odpornost, nerogatost in mlečnost ter svetoval njeno ohranjanje.

Erpič (1938) je omenjal domačo rjavo kozo in samsko kozo.

Krištof (1942) je napisal knjigo »Gospodarska reja koz«, v kateri je opisal domačo rjavo kozo, mešane domače koze in samske koze.

Rjava alpska koza

Wenko (1937) je zapisal, da v zahodnih goratih srezih Dravske banovine redijo rjavo alpsko kozo, v okolici mest in industrijskih središč pa delavski sloji redijo belo domačo kozo in samsko kozo.

Rjava solčavska koza

Čebular (1939) je opisal rjavo solčavsko kozo in belo samsko kozo. Za solčavsko

kozy je zapisal, da je enobarvna, brez rogov, s kratko dlako ter da je zelo utrjena, da ljubi gorske pašnike in je dobra mlekarica.

Mešana domača koza

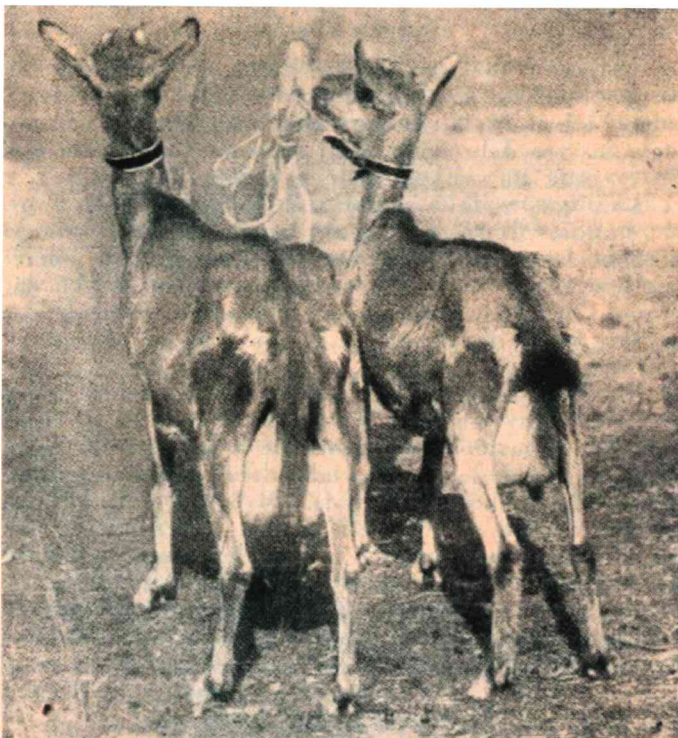
Krištof (1942) opisuje mešano, raznobarvno (sivkasta, rjavkasta, lisasta in črnikasta) domačo kozo kot izrazito pašno žival. Glede morfologije piše, da je visoke rasti, bolj stisnjene trupa ter rogata. Ne odlikuje se po mlečnosti, zato je avtor ne priporoča za hlevsko rejo ter piše: »Težko se privadi na hlev ter se ji vedno toži po naravi ..., noče biti privezana v hlevu, skače v jasli ... rada zadržuje mleko ter je zelo nemirna med molžo«.

Zaključki

Na podlagi gradiv o reji posameznih pasem koz, ki so jih redili in skrbno ohranjali rejci na današnjem območju Slovenije, ugotavljamo pestrost njihovih poimenovanj. Posamezni najdeni zapisi vključujejo pasme koz, kot na primer samska koza, tirolska koza, bovška koza, tolminska koza, bohinjska koza, rjava alpska koza ..., medtem ko so nekateri zapisi precej splošni in uporabljajo za koze zgolj različna (domača) poimenovanja in v teh primerih ne moremo govoriti

o pasmah (domača koza, navadna koza, domorodna koza ...). Obseg objav o posameznih pasmah (poimenovanih) je različen, največ gradiv smo našli o samski kozi. To pasmo so najbolj pogosto predlagali za izboljšanje domače kozjereje z namenom povečanja mlečnosti. To nas napeljuje na sklepanje, da je bil obseg rejskih metod, povezanih z oplemenjavanjem koz v preteklosti, verjetno največji s samsko pasmo koz (na večjem območju današnje Slovenije) in da so verjetno še ohranjene njene sledi v posamezni populaciji koz. Spodbujali so tudi ohranjanje rjave domače koze in morda se je v ostankih ta pasma še ohranila. Omenjeni pasmi sta gotovo vplivali na razvoj današnjih pasem koz, še posebej tradicionalnih – slovenske samske in slovenske srnaste koze. Neposrednega poimenovanja drežniška koza v zgodovinskih virih do leta 1945 do sedaj nismo našli, niso pa še pregledani vsi arhivi. V nekaterih najdenih gradivih je poudarjena odličnost domače reje koz.

*dr. Metka Žan Lotrič
prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor
Oddelek za zootehniko
Biotehniška fakulteta
Univerza v Ljubljani
Literatura je na voljo pri avtorjih.*

Rjavi domači kozi

Franc Krištof. Gospodarska reja koz (1942)

GALLAGHER
SISTEMI ELEKTROGRAJ

NAJBOLJŠA IZBIRA ZA SISTEME STALNIH IN ZAČASNIH ELEKTROGRAJ

PAŠNI APARATI
ENERGIJE OD 0,1 J DO 21 J

ELEKTROMREŽA

Najhitrejši in najboljši način varovanja živali pred zvermi in potepuški psi.

Učinkovito

Trpežna nosilna izolatorja

Opazno

Ročka za vrata v ograji

Preprosto

Zanesljivo

Hitro

Trpežno

Začasna elektroograja v enem kosu

Pašna oprema Gallagher
Živali na pašniku jo poznajo!

Dragomer, Na vasi 2, 1351 Brezovica pri Ljubljani
Tel.: 041 963 152; 01 756 51 27, Fax.: 01 756 53 85